

Imitatiivi kuvana

Anni Jääskeläinen: *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot.* Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2013. 362 s. ISBN 978-952-10-8859-9.

Suomen kielen imitatiiveja on tutkittu vähänlaisesti, osin ehkä siksi, että ne on mielletty perifeeriseksi sanaryhmäksi, jonka tuntemisella ei olisi suurta merkitystä kielen sanaston ymmärtämiselle. Näin siitä huolimatta, että sanaryhmä on juuri poikkeavuudessaan kiintoisa: taipuudeltaan rikkaassa suomessakin imitatiivit ovat taipumattomia, ja lisäksi niiden muoto rakentuu usein äänneistä ja äänneyhdistelmistä, joita muussa sanastossa ei tavata; imitatiivien prototyypin hahmokin on muista sanastoista poiketen yksitavuinen ja konsonanttiloppuinen, esimerkiksi *pam*, *humps*, *töks*. Tutkimuksessa imitatiivit on usein yhdistetty taipumattomuutensa takia interjektioihin, kun taas merkityksensä puolesta niitä on tutkittu osana laajempaa deskriptiivisten ja ekspressiivisten sanojen ryhmää.

Viime aikoina tutkimustilanne on kuitenkin ollut muuttumassa, ja nyt valmistunut Anni Jääskeläisen väitöskirja nojaa nimenomaan käsitykseen imitatiivien merkittävydestä jopa koko ihmiskielen ymmärtämisen kannalta. Tutkimus onkin tärkeä kahdella tapaa: yhtäältä se esittää ensimmäisen kerran kokonaiskuvauksen suomen nykyisen kirjakielen vakiintuneista imitatiiveista ja toisaalta se avaa monia kiinnostavia näkökulmia kielen ja

käsitteistyksen yleisiin kysymyksiin imitatiivien erikoisluonteen kautta.

Kirjoittaja itse toteaa työnsä tavoitteeksi tutkia ”imitatiivien käyttöä kirjoitetussa suomen kielessä ennen kaikkea sen kautta, millaisiin kieliopillisiin rakenteisiin eli konstruktioihin ne sijoittuvat” (s. 1). Kyse on siis sanojen tekstuaalisesta käytöstä, ja aineiston rajaus jättää ulkopuolelle koko puhekielen ja kirjoitetuistakin tekstilajeista sarjakuvat, vaikka nämä molemmat etukäteen ajatellen ovat imitatiivien hedelmällisiä konteksteja. Puhekielen kaltainen sanojen käyttö tulee silti näkyviin aineistoon valitun Internet-aineiston kautta. Muuten materiaali on kerätty ensi sijassa Kielipankin ja Helsingin Sanomien arkistoista. Aineiston kokonaismäärä on noin 4 300 imitatiiviesiintymää, mitä voidaan pitää työn kvalitatiivisen luonteen ja tutkimustavoitteen rajauksen takia täysin riittävänä.

Jääskeläisen työn teoreettinen kehys on konstruktiokielioppi, ja sen mukaisesti hän määrittelee kohteensa sanoen, että imitatiivikonstruktio on ”ensisijaisesti toistuva, skemaattinen, konventionaalinen rakenne, jossa on paikka imitatiiville, ja toissijaisesti imitatiivi tai imitatiivien yhdistelmä” (s. 55). Käytännössä kirjoittaja hyväksyy konstruktioksi myös sellaisen imitatiivin käyttötavan, joka esiintyy vain yhdessä tekstilajissa, mutta edellyttää, että rakenteen on esiinnyttävä aineistossa muutamia kymmeniä kertoja ollakseen toistuva ja konventionaalinen. Näin ollen tutkittavat konstruktiot ovat frekvenssiltään kovin erilaisia ja distribuutiol-

taan erityyppisiä. Kun kirjoittajan valintakauha on näin väljä, hän toisaalta saa mukaan hyvin rikkaan aineiston, jonka varassa imitatiivien käytön monipuolisuus pääsee hyvin esiin. Tiukempi rajausta ei siten olisi varmaan ollut järkevä. Jääskeläinen hallitsee aineistonsa varmallalla otteella ja nojaa päätelmänsä lujasti sen esimerkkeihin. Jokaisen konstruktion esittelyn yhteydessä hän myös antaa kyseisen konstruktion kuvausmallin, konstruktio-laatikon, mikä selkeästi kytkee hänen työnsä valittuun teoriaan ja sen myötä varhaisempiin konstruktiokieliopin alalta tehtyihin fennistiikan väitöskirjoihin.

Työn menetelmää voisi karkeasti luokitella kvalitatiiviseksi syntaktis-semanttiseksi analyysiksi. Kirjoittaja on poiminut aineistosta kaikki imitatiivit esiintymäympäristöineen ja esittänyt konstruktioina kaikki muodoltaan ja merkitykseltään erilaiset, toistuvat esiintymäympäristöt. Peruslähtökohta on yksinään esiintyvä imitatiivi, joka on niin sanottu täysi konstruktio: siihen ei mitään voi lisätä vaan se on jakamaton yksikkö. Laajemmat, täytettävät konstruktiot sisältävät puolestaan vaihtelevia imitatiivisanoja vaihtelevissa ympäristöissä kuitenkin siten, että lauseympäristön rakenne on kussakin konstruktiossa skemaattisesti sama, vaikka sitä kulloinkin täyttävät sanat vaihtelisivat.

Imitatiivien konstruktiot

Aineistonsa imitatiivikonstruktiot Jääskeläinen esittelee sekä rakenteellisesti että merkityksen kannalta. Molemmat näkökulmat tulevat esiin rinnakkain luvuissa 5, 6 ja 7, jotka yhdessä kattavat noin puolet tutkimuksen koko sivumäärästä. Konstruktioiden käyttöfunktioita esitellään luvussa 8 (noin 60 sivun verran), ja työn päättää noin 40-sivuinen, hyvin ansiokas luku imitatiivien luonteesta kielen merkkeinä. Jokaisen konstruktion esittely on yksityiskohtaisen huolellista, paikoin ehkä jopa liiankin monisanaista. Toisaalta

tekijä kirjoittaa eläytyvästi, ja tekstistä hohtaa innostus aiheeseen. Myös työn tekstuaalinen perusote pakottaa laajahkojenkin esimerkkikontekstien esiintuontiin ja analysointiin.

Väitöskirjan rakenteellinen perusjako on kuitenkin selkeä: kirjoittaja jakaa konstruktiot kolmia sana- ja lausekonstruktioihin (luvut 5 ja 6) sekä lauseen rajat ylittäviin konstruktioihin (luku 7). Sana-konstruktioita ovat monet vanhastaan interjektioina luetellut sanat kuten *humps*, *kops*, *naps*, *pam*, *tuut*, lausekonstruktioita muun muassa *sanoo* + imitatiivi ja *panee* + imitatiivi -rakenteet: *lits läts sanoi sohjoinen katu tennarin alla, poks pani lamppu särkyessään* (s. 141–143). Näistä *panna*-verbin käyttö on kirjoittajan mukaan hieman murteellinen ja aineiston esimerkit ovat vanhoista teksteistä. Konstruktion käsitteen ulottaminen lauseen rajan yli sen sijaan pistää silmään, sillä tällöin mikään syntaktinen rakenne ei enää sido konstruktioita yhteen eikä liitä sen osana olevaa imitatiivia rakenteen osaksi. Lausetta pidemmissä konstruktioissa onkin kyse tekstijaksosta, jossa imitatiivilla on suhteellisen itsenäinen asema. Esimerkiksi *ja* + imitatiivi -konstruktiossa kuvataan yleensä tapahtumaketjua, jonka osana on *ja*-sanalla alkava ja imitatiivin sisältävä katkelma: *Yksikin pieni muutos alkutilassa – ja humps – emme olisi tässä maailmassa, ja tähtiäkään ei olisi* (s. 205). Lausetta pidemmissä imitatiivijaksoissa imitatiivisana liittyy tekstiin joko konjunktion kautta – kuten edellä *ja*-sanana avulla – tai yksin ilman mitään välittävää elementtiä. Tällaisten jaksujen lukeminen konstruktioiksi saa eniten tukea merkityksestä, koska niissä imitatiivilla on jopa kokonaista tilannetta kuvaava tehtävä; sen sijaan puhtaan rakenteen kannalta imitatiivi voitaisiin usein lukea sanaimitatiivin käytöksi. Eron huomaa muun muassa seuraavasta esimerkistä (s. 222), jossa välittäjänä on *niin*-konjunktio: *Juuri kun on hiljaista ja rauhallista ja voisi nauttia*

omasta rauhasta niin PAM pikkusisko pamauttaa tyynyllä päähän. Imitatiivi saa kokonaista tapahtumaa kuvaavan merkityksen temporaalisen tapahtumaketjun osana. Sitä seuraa normaalina lauseena esitetty saman tapahtuman kuvaus.

Kun kirjoittaja erittelee konstruktioina lukuisia tämäntapaisia pitkiä tekstijaksoja, joissa imitatiiveja käytetään kertomusten osina, työn sivumäärä kasvaa yksityiskohtaisuuden takia suureksi. Silti tätä ratkaisua ei olisi voinut välttää, sillä se lienee ainoa väylä kuvata luotettavasti imitatiivien teksteissä saamia merkityksiä ja siten koko sanaryhmän käyttökelpoisuutta tapahtumien kuvauksissa. Tietystä raskaudesta huolimatta työn parasta antia onkin juuri imitatiivien merkityksen erittely, joka avautuu lopulta myös imitatiivien luonteen yleiseksi pohdinaksi. Merkityksen erittelyssä taas ulkomaailman tapahtumien ja imitatiivien suhde on nähdäkseni perusteellisempi ja hedelmällisempi osio kuin sinänsä kiintoisa imitatiivien pragmaattisten käyttöfunktioiden esittely.

Jääskeläisen mukaan imitatiivien ulkomaailmasta välittämässä merkityksissä on puhtaan äänen lisäksi mukana muun muassa ääneen liittyvän liikkeen tapa ja laatu, tai konstruktio voi jopa olla koko ulkomaailman asiantilan ”kokonaisnäyttö” ja tavallaan korvata lauseen. Kun lause kuvaa analyttisesti asiantilan eritellen sen osalliset eri rooleihin, imitatiivi esittää sen ilman erittelyjä yhtenäisenä kuvana, jonka lukija itse täydentää ja erittelee. Edellä oleessa PAM-esimerkissäkin tapahtuma esitettiin ensin pelkän imitatiivin kautta, jolloin lukijan tulkinta jätetään hyvin vapaaksi, mutta sen jälkeen se vielä kuvattiin lauseella analyttisesti: *pikkusisko pamauttaa*. Lausekuvausta ei aina kuitenkaan tarvita, sillä tulkinta kyllä löytyy ilman erittelyä ainakin silloin, kun tekstin tapahtumat etenevät ajassa, koska kielellinen kuvaus vastaa ikonisesti tapahtumien järjestystä. Imitatiiviin voi siis kiteytyä kokonainen

prosessi, ja imitatiivin siitä luoma holistinen kuva voi olla hyvin tehokas. Näin on esimerkiksi seuraavassa esimerkissä, jossa tapahtumat selvästi etenevät pelkällä imitatiivilla kuvatun asiantilan kautta: *venytin sitä (puukorua) auki, ja olin saanut sen hiusrajan kohtaan niin raks! Kaikki helmet ympäri kauppaa...* (s. 223). Imitatiivijakso *niin raks* sisältää kuvan korusta kimpoavista puuhelmistä, jotka leviävät kaupan lattialle melua pitäen. Jatkolause toteaa vain prosessin lopputuleman: kaikki helmet olivat ympäri kauppaa. Itse dynaaminen tapahtuma on siis kokonaan imitatiivin antaman kuvauksen varassa.

Toisen näkökulman imitatiivien merkityksiin muodostavat imitatiivikonstruktioiden käyttöfunktiot teksteissä. Kirjoittaja voi käyttää imitatiiveja muun muassa kertomuksen käännekohtissa, selostamansa tilanteen taustoina tai leikitellessään kielellä, jopa tehdessään kielellä performatiivisesti tekoja. Kyse on vanhoihin termeihin imitatiivien pragmaattisesta merkityksestä. Tämä pragmaattisen merkityksen analyysi jää nähdäkseni ulkomaailman ja imitatiivin välisen merkkisuhteen rinnalla kuitenkin työssä toissijaiseksi, vaikka voikin osoittaa, että imitatiivien sopiva käyttö elävöittää varsinkin kertovia tekstejä. Nimenomaan kertomusten käännekohtissa esiintyvillä imitatiiveilla on suuri ilmaisuvoima, mihin osasyynä lienee juuri niiden kokonaisvaltainen merkitys: ratkaisevaa tapahtumaa ei kuvata analyttisen rationaalisesti, koska imitatiivin avulla se saadaan tekstiin ilmaisuvoimaltaan paremmin alkuperäistä, ehkä hyvinkin affektiivista kokemusta vastaavana. Myös tilanteen taustan kuvauksessa, kirjoittajan sanojen mukaan lavastuksen luonnissa, imitatiivi näyttää olevan käyttökelpoinen. Esimerkiksi sopii seuraava katkelma: *poing poing naps naps krooh. Kssiih, kssäähs. Eerika paistaa lätyjä, joista tulee kssiih. minä pompin ja teen isiblogia, joista tulee poing naps...* (s. 281). Tässä internetiin kirjoittaja avaa tarinan

kuvaamalla tilanteen ääniä. Äänet herättävät lukijan kiinnostuksen, minkä jälkeen seuraa äänten syiden selvittelyä.

Imitatiivi maailman kuvana

Ulkomaailman ja imitatiivien suhteen pohdinta laajenee työn viimeisessä luvussa imitatiivien merkkiluonteen pohdinnaksi. Tämä pohdinta on tietysti vanhaa, ja yhdeksi kaikkien deskriptiivisten sanojen tuntomerkeksi on laskettu juuri niiden merkityksen poikkeavuus muun sanaston merkityksistä: symbolisuuden ohella niissä on aina mukana ikonisuutta ja indeksisyyttä. Mutta Jääskeläinen nähdäkseni onnistuu – ehkä ensimmäisenä suomen tutkijana – kuvaamaan hyvin hedelemällisesti, miten imitatiivien merkkiluonne liittyy koko käsitteistyksen tapoihin ja näiden eroihin. Hän asettaa vastakkain ”varsinaisen” kielen analyyttisen käsitteistystavan ja imitatiivien holistisen käsitteistystavan. Holistisuudessaan imitatiivit muistuttavat eleitä, vaikka kaikki vakiintuneet imitatiivit ovatkin jo kiistatta kielellisiä, kielen sanaston oikeita osia. Imitatiivien merkityksen erikoisluonne näkyy kuitenkin myös muodon tasolla. Niitä on esimerkiksi vaikea sijoittaa sanaluokkiin, ja lauseissa niitä voi käyttää minkä sanaluokan tavoin tahansa. Ne eivät tavallaan salli minkään syntaktisen tai morfologisen säännön soveltamista itseensä, vaan tulevat tekstiin itsenäisesti tuoden myös kohteensa mukaan erittelemättä, analysoimatta, pelkkänä kuvana. Niillä maailma käsitteistyy toisin kuin kielen muilla sanoilla ja lauseilla.

Jääskeläinen pohtii monipuolisesti holistisen ja analyyttisen kuvaustavan eroja ja niiden mahdollista kytköstä välittömän, kokemusperäisen ja erittelevän, rationaalisen ajattelun eroihin. Imitatiivit

kuvaavat kokemukset niitä vielä erittelemättä ja tarjoavat siten keinon kuvata varsinkin tunnekokemuksia puhtaina kuvina. Alkuperäisen kokemuksen voima säilyy niissä paremmin kuin varsinaisissa lausekuvauksissa. Kielen lauseet ottavat tällaiseenkin kokemukseen jo välimatkaa, järkeistävät ja erittelevät sen osiin. Jääskeläinen viittaa esitystapojen eronteossa antiikin poetiikan tunnettuun kahtiajakoon: mimesis on näyttämistä, diegesis kertomista. Imitatiivi nimenomaan näyttää eikä kerro. Näyttäessään se luo myös visuaalisen kuvan ulkomaailman kohteestaan, jolloin ääneen yhdistyy näkömielikuva äänen synnyttävästä tilanteesta. Imitatiivi on siis kokonaisvaltainen, synteettinen, holistinen, osiin jakamaton merkki kohteestaan. Tällaisena myös imitatiivien asema ihmiskielen historiassa lienee hyvin vanha. Niiden ikä, kuten muutkin merkityksen yksityiskohtien pohdiske-lut, jää luonnollisesti avoimeksi mutta rikastuttaa Jääskeläisen työtä ratkaisevasti: näiden kysymysten kautta työ laajenee ohi puhtaan suomen kielen imitatiivien esittelyyn. Erityisesti painoa myös tälle yleiselle merkityksen erittelylle antaa sen takana olevan laajan aineiston todistusvoima.

Jääskeläisen tutkimus on pioneerityönä ansiokas ja sisällöltään pioneerityön tapaan avaamassa monia lisäkysymyksiä aiheestaan. Työn heikkoutena on ehkä tietty hajanaisuus, mutta tärkeintä on kuitenkin, että kirjoittaja tarjoaa luotettavan ja runsassisältöisen tutkimuksen imitatiiveista, joita ei ole tutkittu mutta joiden tutkimus jatkunee vastedes hedelemällisenä tältä hyvältä pohjalta.

KAIJA KUIRI
etunimi.sukunimi@kolumbus.fi